

Jak se děti učí 5

**Vývoj pojetí hodnot:
HODNOTY A MORÁLKA**

Orientace dětí ve světě hodnot – především morálních – je předpokladem jejich úspěšného soužití se společenstvími, v nichž žijí

Vstupní otázky:

- Proč je v raném dětství tak významná výchova k hodnotám?
- Které hodnoty směřují k „lidství“ (dobrému občanství) především?
- Jak se na těchto procesech podílí škola?
- Jakou roli má učitel v hodnotové výchově?
- Jaké podmínky musí akceptovat ve vývoji dětí, aby mohl efektivně vychovávat?
- Jak přispívá výchova morálky, charakteru a hodnot k orientaci dítěte/člověka v lidském světě?
- Může cílevědomá výchova k hodnotám a morálce ovlivnit dnešní a budoucí svět a životy lidí?

E. Vyskočilová uvádí ve své *Příručce pro učitele (1995)*: „Učitel nemůže dát dětem víc než to, že je vybaví, aby uměly myslet a žít poctivě... a aby v tom byly autonomní.“

- Upozorňuje na rozdíl mezi autonomií morální (**otázky dobra a zla**) a intelektuální (**otázky pravdy a lži**).
- Uvádí, že podle Piageta je ve vývoji člověka zakotven prvek sebeutvářecí. Člověk nesměřuje k dobrému automaticky: pro dobré se musí rozhodnout, pro dobré musí také něco udělat.
- Podmínkou úspěšné výchovy v oblasti hodnot a charakteru je znalost vývojových zvláštností dětí v oblasti morální a kognitivní (Piaget, Kohlberg, Erikson aj.)

Psychologické základy výchovy k hodnotám:

Mravní a hodnotový vývoj dítěte je podle psychologů úzce provázán s vývojem intelektuálním (viz Piaget).

Lze jej také ukázat na vývoji mravního usuzování.

- Děti přecházejí od sebestředného myšlení, kdy vše nahlíží ze svého hlediska, k takovému usuzování, které jim umožní postavit se na místo druhých. Teprve tehdy, když jsou schopny tohoto způsobu myšlení, jsou schopny i opravdového morálního usuzování.**

J. Piaget – 2 stádia ve vývoji morálky:

- 1. stádium heteronomní morálky** – zhruba do konce mladšího školního věku (podle zralosti dětí) do **10-11 let**:
 - *dítě chápe autoritu dospělého jako naprosto legitimní, nepochybuje o oprávněnosti trestu*
- 2. stádium autonomní morálky** – zhruba starší školní věk a výše (11 let a výše)
 - *dítě se osamostatňuje v mravním usuzování, dospívá k odlišení příčiny a následku, vyhodnocuje úmysl a provinění apod.*

L.. Kohlberg - 3 stádia mravního vývoje (viz Fontana, s. 234):

- I. stádium prekonvenční - předškolní věk;

(Piaget: předoperační stádium myšlení) –

na počátku: amorální stádium (egocentrismus: dobré je to, co je dobré pro mne),

posléze individualismus - hledání osobního prospěchu – odměna a trest („tržní“ přístup, dobrý čin se musí vyplatit)

1. **etapa:** zaměření na trest a poslušnost (chování se utváří zpevnováním – posilování a utlumování)
2. **etapa:** individualistická účelovost a výměna (správný čin se musí vyplatit) – dítě se chová k druhým dobře proto, že samo z toho něco má

II. stádium konvenční (mladší a střední školní věk; 7-11 let)

(Piaget: stádium konkrétních operací) – mravní jednání i hodnocení se podřizuje skupině (správný chlapec, hodná dívka); autorita a sociální pořádek jsou přijímány jako přirozená povinnost. Správné je takové jednání, které je schvalováno autoritou a je také přijímáno skupinou. Je možné, že se dítě jinak chová pod veřejnou kontrolou a bez ní; **význam veřejného mínění.**

3. etapa - plnění požadavků autority a konformita („hodné dítě“ – „správný kluk, hodná holka“)

4. etapa - řád a zákon (respekt k společenskému uspořádání a dodržování pravidel a zákonů, funguje svědomí) – význam veřejného mínění ve skupině/trídě jako vnější kontroly

III. stádium postkonvenční (12 let a výše);

(Piaget: stádium formálních operací) – jednání směřuje k nalezení „společné úmluvy“ ve vztahu k platným pravidlům (užitečnost a právo jednotlivce) a smysl pro povinnost a zákonnost (pravidla je často žádoucí měnit).

Nakonec (v nejvyšším stádiu) dospívá k univerzálním etickým zásadám (kategorický imperativ - Kant) „vyšší princip mravní“čiň tak, jak chceš, aby tobě činili druzí. Jedinec dokáže vidět za úroveň povrchní spravedlnosti a oprávněnosti (občanská neposlušnost).

5. etapa: společenská úmluva, smysl pro spravedlnost a zákonnost

6. etapa: univerzální etické zásady

Jak zjistit, ve kterém stadiu mravního vývoje se dítě nachází?

Kohlberg - metoda **řešení mravních dilemat** (tato metoda se však zaměřuje na mravní usuzování, nikoli na skutečné jednání a chování);

- jeho dilemata jsou spíše znepokojivá – negativně formulovaná. Např.:

*Matka uzavře se svou dcerou Janou dohodu, že když bude celý týden umývat nádobí, bude pak v sobotu za to moci jít na zábavu. Jana poctivě každý den umývá nádobí, ale když přijde sobota, matka jí oznámí, že si vše rozmyslela a že Jana na zábavu jít nesmí. Jana ale tajně odejde z domu a na zábavu jde; před odchodem to ale řekne své sestře Marii. **Měla by to Marie říci matce? Proč?***

Návod k řešení:

- **Děti v 1. a 2. stádiu:** Marie by to matce měla říci, protože kdyby na to matka přišla, potrestá ji za to, že to neřekla.
- **Děti ve 3. stádiu:** převáží vztah k autoritě nad obavami z trestu: Není správné, když děti mají před rodiči tajnosti.
- **Děti v 5. stádiu:** pokud to Marie matce neřekne, podílí se na lži své sestry a lež je vždy mravně špatná, i když matka se také nezachovala správně, když porušila svůj slib Janě.
- **Děti v 6. stádiu** se už řídí svými vlastními mravními zásadami a jsou různé možnosti řešení:
 - "dvě zla nedávají jedno dobro"
 - Marie by neměla zklamat matčinu důvěru, ať se děje cokoli
 - matka se nezachovala správně a Mariino mlčení je ze dvou zel to menší

Pozor! úroveň morálního usuzování není zcela stabilní a může být u jednoho dítěte v různých situacích různá:

- např. platí, že děti mohou měnit své hodnoty podle okolností, což znamená, že nedokážou své morální zásady zobecnit – např. považují za přijatelné:
- zalhat učiteli, **ne však** svému nejlepšímu kamarádovi
- podvádět při písemce ve třídě, **ne však** při veřejné zkoušce
- ukrást něco v obchodě, **ale ne** rodičům

Příběhy s morálním obsahem s 4 typy situací: agrese vůči osobě, agrese vůči věci, krádež a lež)

Verze pro chlapce:

- ***Jednou o přestávce vzal Miloš tajně Pavlovi jeho novou obrázkovou knížku; moc se mu totiž líbila. Pavel se to ale dověděl a chtěl, aby mu ji vrátil. To ale Miloš nechtěl udělat, že prý mu ji nedá. Když se tedy Miloš nedíval, šel Pavel tajně k jeho lavici a vzal si jednu knížku, co tam ležela. Bylo to spravedlivé? Co bys dělal ty, kdybys byl Pavel? Co bys dělal, kdybys byl u toho?***

Verze pro děvčata:

- ***Představ si, že jste se školou na výletě a spolužačka ti vezme jídlo, které máš s sebou. Tys sice dobře viděla, že ti jídlo bere, ale než jsi stačila něco udělat, jídlo bylo snědené. Co bys dělala? Co bys dělala, kdyby jídlo snědla jiné spolužačce?***

Pozitivně vyznívající příběhy by mohly směřovat spíše k prosociálnímu jednání – např.:

- ***Kája cestou na oslavu narozenin uvidí svého kamaráda Honzu, který spadl z kola a potřebuje pomoc. Kája ale ví, že když se zastaví a pomůže, nestihne autobus a přijde o dort a zmrzlinu. Má Honzovi pomoci?***

Pozn.: Další příběhy jsou v Zadání seminární práce do EpVV

Strategie výchovy k hodnotám ve škole

(P. Vacek)

- **Především nerezignovat na potenciál dětí (věřit, že je lze v oblasti morálky rozvíjet).**
- **Neřešit ukázněvání dětí pouze vnějším dozorem a sankcemi - perspektivní zaměření výchovné práce.**
- **Kvalitní individuální i skupinová diagnostika.**
- **Práce s příběhy, modelovými situacemi, morálními dilematy.**
- **Uplatnění zážitkových metod.**

Jak budovat u dětí respekt k pravidlům (P. Vacek)

- **Diskutujeme s dětmi o pravidlech, kterými se zejména řídí při hře, při jiné společné činnosti, ale také v „životě“.**
- **Ptejme se, zda vědí, kde se pravidla vzala a k čemu jsou dobrá. Dále se jich ptejme, zda by se dala změnit. Pokud ano, za jakých podmínek.**
- **Pravidla dospělých (tzv. „vnější“ pravidla) se snažme vždy přiměřeně věku dítěti vysvětlit. Platí poučka: pokud jako pedagog nejsem s to smysl pravidla nebo normy dítěti zdůvodnit, pak jsem buď špatný pedagog nebo jde o špatné (zbytečné) pravidlo.**
- **Vytvářejme dětem co největší prostor pro spoluúčast při tvorbě pravidel, která upravují zejména vztahy mezi dětmi samými (opět při tzv. společné činnosti nejrůznějšího typu).**
- **Navozujme cvičně hrové a jiné situace tzv. „bez pravidel“ (ve smyslu každý si může dělat, co chce) pro ukázání kontrastu života s pravidly a bez nich (pro děti mimochodem zpočátku velmi zábavné, ale brzy také velmi nudné).**

Děkuji za pozornost.

Hana Filová, kat. prim. ped., duben 2015

Literatura:

STŘELEC, S. a kol.

VACEK, P.

HEIDBRINK

PIAGET